

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec

FELJTON **Dunav**

O Dunavu se može govoriti na različite načine – u geografskom, političkom, ekonomskom, saobraćajnom, privrednom, istorijskom, ekološkom, ali i u kulturnom smislu. “Vreme” će serijom tekstova u nekoliko nastavaka pokušati da načini svojevrsno kulturno mapiranje Dunava na njegovom toku kroz Srbiju i ukazati na kulturno-istorijske slojeve koji su se u poslednjih osam i po hiljada godina taložili na njegovim obalama. Nadamo se da će ovi tekstovi pomoći boljem razumevanju kako bogate kulturne tradicije čiji smo baštinici tako i našeg današnjeg mesta na kulturnoj mapi Evrope. U trećem delu feljtona govorimo o rimskom nasleđu na Dunavu i fruškogorskim manastirima.

JOVAN NEKROVIĆ

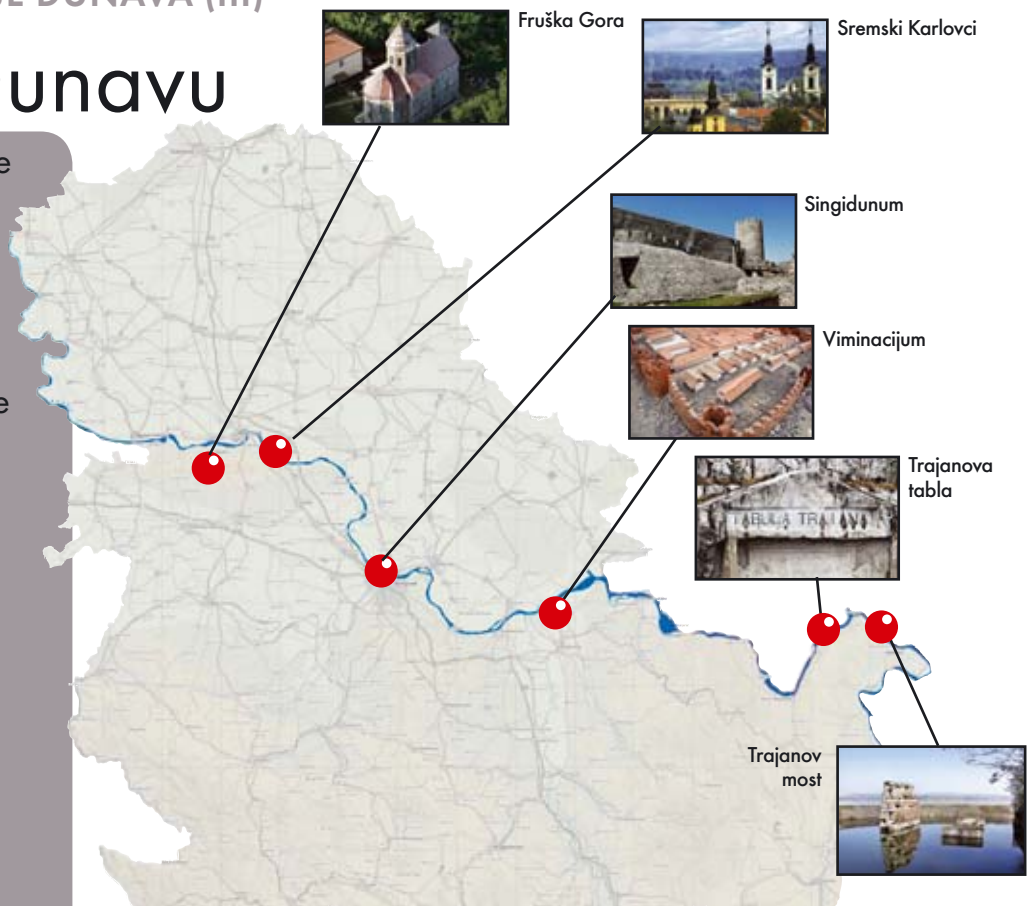
podlistak nedeljnika

VREME

Derdapska klisura

Limes na Dunavu

Dolaskom Rimljana na obale Dunava pre dva milenijuma, počinje i pisana istorija ovog područja. Tokom prvog veka Dunav postaje severoistočna granica rimske imperije. Da bi ovu granicu čuvali od upada varvarskih plemena s druge strane reke, Rimljani na Dunavu grade sistem utvrđenja, vojnih logora, bedema, osmatračnica i puteva koji čine takozvani Dunavski limes. Najznačajnija sedišta rimskih legija na Limesu, oko kojih su se razvili veći gradovi, bili su Singidunum, današnji Beograd (sedište VII Flavijejske legije nazvane i "Felix" – "Srećna"), i Viminacijum, nedaleko od Kostolca (sedište VII legija Klaudija). Ostaci i nasleđe Starog Rima na dunavskim obalama čine važan kulturni sloj srpskog Podunavlja. Viminacijum, prestonica nekadašnje rimske provincije Gornje Mezije koja je zauzimala veći deo današnje Srbije, predstavlja jedan od najvažnijih arheoloških lokaliteta u Podunavlju i kulturno-istorijsku i turističku znamenitost ovog područja.

Rimska Vojna krajina

Ostatke utvrđene granice rimske imperije iz vremena njenog najvećeg prostiranja danas kao kulturno i istorijsko nasleđe štiti UNESCO, a od te činjenice žive nebrojene turističke agencije, uključujući i one koje putnicima nude biciklističke rute od Španije, Škotske ili Finske do ušća Dunava. Sve duž limesa, mada bi mogle i šire i dalje – na istok do Eufrata, na jug do Arabije i Egipta, pa opet na zapad, sve do Gibraltara.

U istoriji civilizacije zidovi su prastara tradicija, koja ne počinje s Kineskim kao što se ne završava s rušenjem Berlinskog ili podizanjem protivimigrantskih zidova u Izraelu i Sjedinjenim Državama. Utoliko je zanimljivije što se gradnja sistema odbrambenih utvrđenja Rimskog carstva vezuje za period vladavine petorice "dobrih careva", u drugom veku nove ere, kada se sa zapada na istok i severa na jug bezbedno i bez problema moglo puto-ovati prostorom mnogo većim od onog koji danas pokrivaju zemlje Šengena.

Reč "limes", kojom se onda i danas označava granica Rimskog carstva, potiče od izraza "limes transversus" a znači brazda, poljska međa, staza, put i, najzad, granični bedem.

Ideja o sistemu utvrđenja kojim se od upada varvara brani Carstvo vezuje se za Oktavijana Avgusta i njegovu strategiju (vojni stručnjaci danas je zovu strategijska defanziva) čuvanja imperije postavljanjem granica na pogodne odbrambene linije, najpre velike vodene prepreke. S tim ciljem zauzeta je teritorija na desnoj obali Dunava od izvora do ušća u Crno more na jednoj, i leva obala Rajne, na drugoj strani. "Upadni ugao" prema Galiji, između izvora Rajne i Dunava, međutim, nikada nije zatvoren planiranim postavljanjem granice duž Labe. Utvrđivanje granice imperije išlo je postupno (videti okvir "Gradnja i raspored"). Istovremeno je izgrađena ogromna mreža puteva duž granice i ka unutrašnjosti, često na nasipima i kolovozom od tvrde podloge širine pet do šest metara.

Viminacijum

Ostaci Viminacijuma, glavnog grada rimske provincije Gornje Mezije, nalaze se na teritoriji sela Stari Kostolac i Drmno, 13 km od Kostolca i oko 90 km jugoistočno od Beograda. Viminacijum je bio jedan od najznačajnijih rimskih gradova i vojnih logora u periodu od I do IV veka. Unutar i oko grada otkriveni su amfiteatar, monumentalne zgrade i tragovi razvijene infrastrukture. Činjenica da se na lokalitetu ne nalazi savremeno naselje nad rimskim ostacima pruža jedinstvenu priliku za upoznavanje svih aspekata života u antici.

Za sada nije sa sigurnošću utvrđeno kada je nastao vojni logor u Viminacijumu, verovatno već prilikom dolaska Rimljana na Dunav u prvoj deceniji I veka. Njegov izuzetan strateški značaj ogledao se kako u sistemu odbrane severnih granica Rimskog carstva tako i u spletu komunikacija i trgovinskog prometa. Ne manje privlačno za Rimljane bilo je i zaleđe doline Mlave, bogato rudom i žitaricama. U rimsko doba grad se na severnoj strani oslanjao neposredno na rukavac Dunava, dok je, sa zapadne strane, bedeme dodirivala reka Mlava. Tek u kasnijem periodu, Viminacijum se proširio i na levu obalu Mlave.

Zahvaljujući položaju, kopnenim i vodenim putevima, Viminacijum je predstavljao jedan od onih prostora na kojima je susret kultura Istoka i Zapada bio neminovan. Iako su ovi putevi imali primarnu vojnu i stratešku funkciju, njima se tokom čitave antike odvijao veoma živ saobraćaj i svakako su veoma doprineli da Viminacijum postane

Dunavski limes protezao se duž Dunava od Regensburga do Crnog mora. Njegov panonski deo protezao se do Singidunuma i isprva ga čine drvene kule, kasnije od kamena ili opeke. Poznatija utvrđenja i logori su bili Kastr Regina, Kastr Batava, Vindobona, Karnuntum, Akvinkum, Altinum, Ad Militare (Batina), Kuzum (Cusum, Petrovaradin), Akuminkum (Acumincum, Stari Slankamen). Baranjski deo limesa protezao se od Murse (Osijek) do Batine i imao je utvrđeni glavni vojni put. Kašteli su bili kod Batine, Ad Novas (Zmajevac), Mursa Minor (Darda), Aureus Mons (Kamenac) i Albano (Luško). Sremski deo limesa protezao se od Taurunuma (Zemun) do Teutoburgijuma (Teutoburgium, Dalj). Za odbranu prelaza preko Dunava na velikoj okuci oko istočne padine Mons Almus (Fruška gora) izgrađeno je utvrđenje kod Petrovaradina. Zapadno je bilo utvrđenje Bononija (Banoštor) koje je štitilo put u Sirmijum (Sremska Mitrovica). Dalje ka zapadu bio je kaštel Cuccium (Ilok). Istočno od Starog Slankamena nalazila su se utvrđenja Ritijum (Rittium, Surduk), Burganae (Novi Banovci) i Zemun (na mestu današnje Kule Sibirjanin Janka).

Mezijski deo limesa počinjao je kod Beograda i išao do Crnog mora. Stalni logor IV Legije Flavija bio je Kalemegdan, a na levoj obali Dunava nalazio se kaštel Panovcea (Pančevo). Utvrđeni kašteli na desnoj obali Dunava bili su Vincea (Vinča), Tricornium (Ritopek) i, na ušću Morave gde se nalazilo pristanište flotile na Dunavu, kaštel kod Kuliča i osmatračnica kod sela Dubravice.

prosperitetno i važno trgovačko i privredno sedište.

U Viminacijumu je bila stacionirana rimska VII legija Klaudija, a u blizini vojnog logora niklo je i civilno naselje koje je gradski status dobilo 117. godine, u vreme Hadrijanove vladavine. U logoru je bilo stacionirano 6000 vojnika a u gradu je živelo, pretpostavlja se, 30–40 hiljada stanovnika. U prvoj polovini III veka grad je bio u punom procvatu, o čemu svedoči činjenica da je tada stekao status kolonije rimskih građana, kao i pravo kovanja lokalnog novca. Ovde je 211. godine Septimije Sever proglasio za cara svoga sina Karakalu, a pretpostavlja se da je upravo u Viminacijumu, u Mauzoleju i grobnici koji su iskopani, sahranjen rimski imperator Hostilijan, umro 251. godine. U vremenu opadanja Rimskog carstva Viminacijum sve više dobija na značaju, tako da je u njemu boravilo čak jedanaest rimskih careva.

Viminacijum je razoren sredinom V veka u najezdi Huna, a nakratko obnovljen tokom Justinijanove vladavine u VI veku, samo kao vojno utvrđenje. Nekadašnji status izgubio je za sva vremena.

Na levoj obali Dunava bilo je utvrđenje Contra Margum (Ostrovo kod Kovina) i osmatračnica kod sela Gaj.

Glavno utvrđeno mesto mezijskog limesa i stalni logor VII Klaudijeve legije bio je Viminacijum. Kod Rama se nalazilo utvrđenje Laederata, kod prelaza za Banat (gde se na levoj obali Dunava nalaze ostaci mosta). Kaštel Pincum (kod Velikog Gradišta) danas je pod vodom; Veliko Gradište je bilo središte rudarskog kraja, s pravom kovanja sopstvenog bakarnog novca. Na levoj obali Dunava naspram sela Požežene nalazilo se utvrđenje Contra Pincum. Cuppae (Golubac) je bio utvrđenje na početku dunavskog tesnaca, a kod Donjeg Milanovca kaštel Taliata. Iznad izlaza iz klisure nalazio se kaštel Tierna (kod Tekije) a na suprotnoj strani Contra Tierna kod Oršave. Nizvodno je bio kaštel Egeta (kod Brze Palanke).

Sistem odbrane limesa funkcionisao je više od jednog veka, kada je pritisak varvara bio slab a rimska vojska jaka. Uobičajena taktika bila je odbrana i zadržavanje napadača do dolaska jedinica najbliže legije; u slučaju kad bi se napadači probili do mete napada ili pljačke, legija ih je progonila do mesta iz kojih su počinjali napade – a njihovo razaranje bila je rutinska osveta.

Takav sistem nije mogao odoleti napadima čitavih naroda. U vreme Marka Aurelija (161–180) germansko pleme Markomana prodrlo je do Akvileje. Imperator ih je uz pomoć azijskih legija odbacio preko Dunava, ali je napustio Dakiju da bi obezbedio bolje uslove za odbranu. Problem je

Arheološki park Viminacium

Viminacium je bio prostor gde su izvršena i prva arheološka iskopavanja u Srbiji. Bilo je to 1882. godine i njih je započeo Mihailo Valtrović, arhitekta po profesiji i prvi profesor arheologije na tadašnjoj Visokoj školi, i to uz pomoć

12 zatvorenika jer država nije imala dovoljno sredstava da mu obezbedi bolju radnu snagu. Njegova istraživanja je nastavio Miloje Vasić, obnovljena su sedamdesetih godina prošlog veka, a intenzivirana poslednjih desetak godina, i to na prostoru rimskog grada, legijskog logora i rimskih nekropola. Dosadašnja istraživanja pokazala su da je logor u Viminaciumu imao pravougaonu osnovu, dimenzija 442 x 385 metara, a da se nedaleko od njegovih zapadnih bedema nalazilo civilno naselje, na površini od približno 72 hektara. Legijski logor u Viminaciumu nalazi se danas u sloju oranice, tako da je bogatstvo Viminacijuma lako dostupno istraživačima, ali, na žalost, i pljačkašima.

U Narodnim muzejima u Beogradu i Požarevcu čuva se oko 40.000 predmeta pronađenih u Viminaciumu, od toga preko 700 izrađenih od zlata i srebra. Među njima se nalaze

mnogi predmeti koji predstavljaju evropske i svetske raritete od neprocenjive vrednosti.

Otkriveno je i više od 13.500 grobova. Nadgrobne ploče i sarkofazi često su ukrašeni reljefnim predstavama scena iz mitologije ili svakodnevnog života. Nađene su i brojne zidane grobne konstrukcije. Posebno se izdvajaju fresko grobnice iz IV veka. Freska sa predstavom mlade žene po umetničkoj vrednosti predstavlja vrhunski domet kasnoantičkog slikarstva. U toku su iskopavanja amfiteatra, koji je sa svojih 12.000 mesta bio jedan od najvećih na Balkanu.

Viminacium se danas nalazi na prostoru površinskog kopa "Drmno". Projekcijom širenja kopa do 2040. godine neće biti ugrožena zona rimskog grada i vojnog logora. Međutim, Viminacium se prostire na preko 450 hektara površine, i gradski areali su neposredno ugroženi napredovanjem kopa. Na tom prostoru nalaze se izuzetni objekti kao što su akvedukt u dužini od blizu 10 km, kasnoantičke bazilike, poljoprivredna imanja rimskih vojnika-veterana, vile rustike, rimski putevi koji su povezivali Viminacium sa susjednim gradovima.

Priča o nekadašnjem sjaju i propasti rimskog grada i vojnog logora Viminacijuma skrenula je pažnju ne samo nacionalne već i svetske javnosti, koja sa nestrpljenjem očekuje da Viminacium na svetskoj kulturno-istorijskoj sceni zauzme mesto koje mu s pravom pripada. Odnedavno u okruženju pokrivene rimske nekropole Mauzoleja otvoren je arheološki park Viminacium, čime je ovaj atraktivan lokalitet postao dostupan brojnim turistima i posetiocima.

TANJA JOVANOVIĆ

bio nedostatak rezerve u unutrašnjosti Carstva, zbog čega je, s početkom opadanja Carstva, došlo do postupnog pretvaranja pograničnih legija u graničnu miliciju, posebno od trenutka kada se zaštita granice poverava naseljenim varvarima.

Limes doživljava slom sredinom III veka. Nužnu vojnu reformu obavili su Dioklecijan (284–305) i Konstantin Veliki (306–337); vojska je podeljena na graničnu (limitanei ili riparienses) i operativnu (comitatenses), stacioniranu u dubini teritorije. Justinijan je napustio sistem povezanih linija

limesa u korist izgradnje oslonih tačaka, kula i gradova u više linija. Prvu je podigao od ušća Dunava do Beograda, drugu duž planina Balkana kroz severni Epir do Jadrana, a treću kroz južni Epir, Makedoniju i Trakiju. Konstantinopolj je bio deo ovog sistema. Upadi varvarskih naroda ipak nisu sprečeni, ali je za izvesno vreme zaustavljeno njihovo naseljavanje.

A onda smo došli mi.

ALEKSANDAR ĆIRIĆ

Trajanova tabla

Učvrstivši Limes na Dunavu, Rimljani su se zainteresovali i za Dakiju, prekodunavsku oblast koja je zauzimala otprilike teritoriju današnje Rumunije, i to iz dva razloga. Prvi razlog bili su bogati dački rudnici zlata i drugih plemenitih metala kojima je Dakija bila bogata, a drugi – opasnost za imperiju koja je pretela od dobro organizovanog i relativno jedinstvenog dačkog kraljevstva, naročito posle stupanja na presto dačkog kralja Decebala 86. godine. Zbog toga su protiv Decebala pohode povelala tri rimska imperatora – Domicijan, Nerva i Trajan. Rimski car Trajan (vladao od 98 do 117. godine) predvodio je dva pohoda protiv Dačana, i tek u drugom uspeo da ih konačno savlada. Trajanove pripreme za pohod na Dačane bile su dugotrajne i opsežne.

Lice kralja Decebala

Tačno preko puta Trajanove table, na rumunskoj strani, nad Dunavom se izdiže ogromna kamena skulptura dačkog kralja Decebala visoka 40 metara. Skulptura poslednjeg dačkog vladara, koji je opkoljen od Trajanovih trupa u svojoj prestonici Sarmizegetusi 106. godine i izvršio samoubistvo, ne pripada drevnim vremenima.

Završena je nedavno, 2004. godine, a njenu izradu je inicirao i finansirao rumunski tajkun i istoričar-amater Josif Konstantin Dragan. U tu svrhu angažovao je dvanaest klesara-alpinista, koji su deset godina na nepristupačnoj steni, uz pomoć pneumatskih čekića i tona dinamita, klesali Decebalovo lice.

Decebalova skulptura je najveća klesana skulptura u Evropi. Decebalovo oko dugo je 4,3 metra, a nos je dugačak sedam i širok četiri metra. Izgradnja ove skulpture koštala je milion dolara. U njenom podnožju je uklesan natpis na latinskom jeziku "Decebal rex – Dragan fecit" – "Kralj Decebal – napravio Dragan".

U tu svrhu ovaj rimski imperator je preduzeo čitav niz graditeljskih poduhvata na prostoru Đerdapa – dovršio je put kroz

Đerdapsku klisuru, započet još za Tiberijeve vladavine, načinio kanal kojim je plovidba kroz Đerdap učinjena bezbednom, u blizini današnjeg Karataša podigao utvrđenje Dijanu koji je ovaj kanal obezbeđivao (ostaci ove tvrđave i danas postoje i nalaze se neposredno pored hidroelektrane "Đerdap I"), a nedaleko od današnjeg Kladova, odnosno Turnu Severina u Rumuniji, sagradio jedno od najznačajnijih dela rimskog građevinarstva – most na Dunavu. Po završetku puta kroz klisuru, Trajan je naredio da se u stenu iznad puta ukleše natpis: "Imperator cesar, sin božanskog Nerve, Nerva Trajan Avgust, pobednik nad Germanima, veliki pontif, četvrti put postavljen za tribuna, otac domovine, konzul po treći put, planine je isklesao i postavio grede od kojih je napravljen ovaj put". Ova kamena, takozvana Trajanova tabla, dugačka 3,2 i visoka 1,8 metara, i danas stoji u Đerdapskoj klisuri, 2,5 km uzvodno od Tekije, ali ne na originalnom mestu. Naime, izgradnjom hidroelektrane "Đerdap" podignut je nivo Dunava i potopljen je antički rimski put, a Trajanova tabla isečena i ponovo postavljena dvadesetak metara više. Danas je vidljiva samo s reke.

Most na Dunavu na Trajanovom stubu u Rimu

Trajanov most

Trajanov most bio je prvi most načinjen na Dunavu i pravo graditeljsko čudo antičkog sveta. Kao i ostali Trajanovi graditeljski poduhvati na ovom delu Limesa, i on je služio za pripremu za konačno osvajanje Dakije. Projektovanje i gradnju mosta Trajan je poverio Apolodoru iz Damaska, najvećem arhitekti toga doba. Most je podignut za svega dve godine, od 103. do 105. Bio je načinjen od klesanih kamenih blokova, drvenih talpi i šipova i ozidan opakom, sa lučnim svodovima koji su se dizali dvadesetak metara iznad nivoa vode. Lukove mosta nosilo je dvadeset stubova visokih oko 35 i širokih oko 20 metara, podignutih na rastojanju od pedesetak metara. Kada je završen, most je bio dugačak 1079,5 i širok 14,5 metara. Njegov profil, kao i scena otvaranja građevine, uklesani su na čuvenom Trajanovom stubu u Rimu.

Godinu dana po završetku mosta, Trajan je preko njega preveo svoje legije, i 106. godine pogazio kralja Decebala čime je Dakija konačno postala rimska provincija. O bogatstvu Dakije svedoči podatak da je Trajan kao plen iz nje poneo 331 tonu srebra i 165 tona zlata. Njegova pobjeda u Rimu je slavljena 123 dana. U gladijatorskim borbama upriličenim ovim povodom učestvovalo je 10.000 gladijatora i ubijeno 12.000 životinja dovedenih za tu priliku iz Afrike i Azije.

Trajanov most je čitavih hiljadu godina važio za najduži most ikada sagrađen. Postoji nekoliko verzija o tome koliko je Trajanov most bio u funkciji. Po jednoj, porušen je po naređenju Trajanovog naslednika, cara Hadrijana (117–138); po drugoj, sam se urušio nakon nekoliko decenija, a po trećoj je tek car Aurelijan (270–275), po gubitku provincije Dakije pod pritiskom Gota, naredio da se sruši i time spreči prodiranje varvarskih plemena na teritoriju imperije. Od mosta su ostali samo monumentalni noseći stubovi koji su dugo odoljevali vremenu. Dvadeset stubova Trajanovog mosta mogli su se videti još u XIX veku, za vreme niskog vodostaja Dunava. Godine 1906. Međunarodna komisija za Dunav je naredila rušenje dva stuba koji su ometali plovidbu. Ostaci 16 stubova su locirani 1932, dok su arheolozi 1982, nakon izgradnje brane na Dunavu, locirali njih 12, dok je ostatak verovatno u međuvremenu odnela voda. Ostaci prvih stubova Trajanovog mosta i danas se mogu videti na obe obale reke, na srpskoj strani u blizini sela Kostol nekoliko kilometara nizvodno od Kladova, nedaleko od ostataka rimskog kastruma Pontes podignutog kada i most. Poslednja istraživanja ostataka Trajanovog mosta izvršena su 2003. godine. Postoji projekat da se na mestu nekadašnjeg remek-dela rimskog građevinarstva postavi laserska hologramska projekcija Trajanovog mosta koji bi noću svetleo.

TANJA JOVANOVIĆ

Fruškogorski manastiri

U sklopu Nacionalnog parka Fruška gora, koji obuhvata prostor jedine vojvođanske planine, koja se pruža duž obale Dunava, nalazi se sedamnaest manastira. Podignuti su kao zadužbine srpskih vladarskih porodica, nakon što je, u kasnom srednjem veku pod pritiskom Turaka, težište srpske duhovne i kulturne baštine pomereno na sever.

Oni danas čine jedinstvenu kulturno-istorijsku celinu i kulturno dobro od izuzetnog značaja

Manastir Grgeteg

Fruška gora je ostrvska, stara gromadna planina u Sremu. Godine 1960. proglašena je za nacionalni park i time postala prvi nacionalni park u Srbiji. Najviši vrh je Crveni Čot (539 m), a ostali značajni vrhovi su Stražilovo (321 m), Iriški venac (451 m) i Veliki Gradac (471 m).

Jedna od posebno-
sti Fruške gore jesu njeni
manastiri, jedinstvena kulturno-istorijska celina, kulturno dobro od izuzetnog značaja predloženo za upis na listu Svetske baštine UNESCO-a. Ima ih 17: Beočin, Bešenovo, Velika Remeta, Vrdnik odnosno Ravanica, Grgeteg, Divša,

Manastir Ravanica u Vrdniku

Manastir Mala Remeta

Manastir Novo Hopovo

Manastir Šišatovac

Jazak, Krušedol, Kuveždin, Mala Remeta, Novo Hopovo, Petkovića, Privina Glava, Rakovac, Staro Hopovo, Fenek i Šišatovac. Nastali su pošto je pod pritiskom Turaka u XV veku težište srpske duhovne i kulturne baštine pomereno na sever. Ugarska je tada srpskoj vlasteli i narodu poklanjala posede u Sremu kako bi obezbedila odbrambeni pojas od Turaka. Đurađ Branković je došao na jedan od ovih poseda koji je nasledio nakon smrti Stefana Lazarevića, svog ujaka i, izgleda, odmah počeo da priprema gradnju manastira s namerom da u kitorstvu sledi svoje prethodnike, Nemanjiće. Tražio je i dobio odobrenje od pape Nikole V za podizanje "In regno Hungariae" devet manastira namenjenih pravoslavnim kaluđerima. O tome piše u pismu rimokatoličkog misionara, franjevca Jovana Kapistrana, napisanom 1455. godine u Đuru.

Istoričari smatraju da Kapistranovo pismo ne znači da i prethodnici Đurđa Brankovića nisu zidali svetinje po Fruškoj gori. Smatra se da je kralj Dragutin (1284–1316) svoj politički interes prema Sremu utvrđivao zidanjem manastira, a da su ga u tome sledili Milutin, Stefan Dušan i knez Lazar. Sa ovom tvrdnjom u potpunosti bi se složile narodne legende po kojima je kralj Dragutin osnovao Bešenovo i Veliku i Malu Remetu, a knez Lazar Vrdnik odnosno Ravanicu. Po predanju, prvi manastir, Privinu Glavu, podigao je još u XII veku vlastelin po imenu Priba ili Priva. Đurđevi naslednici su nastavili njegovim stopama, pa je tako Vuk Branković, iako je kao vazal Matije Korvina neprestano ratovao, stigao da 1471. godine sazida Grgeteg i nameni ga svome ocu Grguru Brankoviću, a poslednji sremski despoti – Đorđe, u monaštvu nazvan Maksim, njegov brat Jovan i majka im Angelina, iako skromnijih mogućnosti od svojih prethodnika – odmah po dolasku u Srem pristupili su uređenju crkve Sv. Luke u Kupinovu gde su bile mošti njihovog posvećenog oca i muža Stefana Slepog. Zatim su obnovili Privinu Glavu, izgradili Hopovo povodom Đorđevog monašenja, zatim Jazak i Fenek, a Đorđe je, izgradivši Krušedol, nameravao da od njega napravi novu lavru.

Brankovići su sledili graditeljstvo Nemanjića i u arhitektonskom smislu: delovi zidani u tursko vreme imali su prepoznatljive osobine moravske škole, a oni iz XVIII veka su baroknog stila. Tada su dozidani visoki zvonici i monumentalni konaci koji najčešće uokviruju crkvu pa manastiri izgledaju kao mala utvrđenja. Na zidovima i ikonama fruškogorskih manastira ostavili su traga svog dara nebrojeni umetnici: Zaharije Orfelin, Jov Vasiljević, Stefan Tenecki, Stanoje Popović, Teodor Kračun, Arsa Todorović, Dimitrije Avramović, Pavle Simić, Uroš Predić, Stevan Aleksić... Kao i graditeljstvo, i slikarska umetnička dela su vodič kroz stilске mene od Vizantije do baroka: likove na zlatnoj pozadini u vizantijskom stilu smenila su meka modelacija, dobro proporcionisana lica, pokret, uvođenje više prostornih planova i smeštanje likova u pejzaž ili enterijer. Promenjeni su i oltari. Ukus raširen polovinom XVIII veka nalagao je visoke, kitnjaste oltarske pregrade s velikim brojem ikona odvojenih po temama pa su u svim manastirskim crkvama umesto niskih, tradicionalnih ikonostasa, postavljene bogato rezbarene drvene oltarske pregrade.

Krušedol

espot Đurađ Branković i njegova majka

Angelina podigli su Krušedol na jugoistočnom delu Fruške gore, u dolini, a severno do današnjeg Prnjavora i sela Krušedola. Krušedol je građen od 1509. do 1516. godine. Ruski knez Vasilije pomogao je Brankovićima da počnu gradnju poslavši im tri tovara samurskih koža i 4000 kožica od bjelki, belih veverica, a da istraju u gradnji, pomogao im je novčanom pomoći vlaški vojvoda Jovan Njagoja Basaraba. Kad su izgradili manastir, Angelina je odlučila da podigne crkvicu i oko nje kelije za monahinje. Bio je to prvi ženski manastir, a sada je parohijska crkva sela Krušedol. Turci su, odstupajući nakon poraza kod Petrovaradina 1716. godine, opljačkali i zapalili manastir. Tom prilikom izgorele su i mošti svetih Brankovića – sačuvan je samo mali deo.

Danas manastirski kompleks čine crkva posvećena prazniku Blagoveštenja Bogorodice i četvorospratni konaci u ograđenom parku. Dragocenost manastirske crkve je ikonostas; najstarija od 36 ikona je iz XV veka, a posebnom je čini velika freska strašnog suda iznad ulaznih vrata na spoljnjem zidu iz XVII veka.

Dejan Medaković, pišući o valorizaciji fruškogorskih manastira u monografiji *Sвета гора fruškogorsка*, uzimajući kao kriterijum likovnu vrednost, na prvo mesto stavio je Krušedol. Ako se kao kriterijum odredi faktor ktitorstva, kaže Medaković, lako je odrediti prioritetnu važnost manastira Krušedola čiji osnivači pripadaju staroj despotskoj lozi Brankovića. “Tokom vekova, Krušedol postaje i glavni rasadnik njihovog kulta, a već ta činjenica predodredila je i celokupni duhovni razvoj u ovom manastiru. O stepenu tog razvoja svedoči i manastirska biblioteka, jedinstvena po svom sklopu, biblioteka koja sadrži i najpotpuniju zbirku klasičnih dela pravoslavne srednjovekovne teologije. Zaštićen od svojih ktitora, manastir Krušedol postao je i svojevrstni mauzolej srpskih velikana, od crkvenih velikodostojnika kao što su patrijarsi Arsenije III Čarnojević i Arsenije IV Jovanović, mitropolit Isaija Đaković, mitropolit Srbije

Petar Jovanović, do svetovnih lica: grofa Đorđa Brankovića, knjeginje Ljubice, vojvode Stevana Šupljikca i kralja Milana. Sve te okolnosti daju mu među fruškogorskim manastirima prvo, počasno mesto.”

Krušedol je i muški i ženski manastir. Bratstvo neguje njive, voćnjake i livade manastirskog imanja od tri hektara, prodaje sir i rakiju. Nedeljno imaju desetak venčanja i krštenja, a dnevno desetak autobusa turista. Prošle godine izgrađeni su parking i pristojan prilaz manastiru, gostoprirnica sa 40 ležajeva i sanitarni blok.

Trebalo bi da ove godine, 501. otkako je podignut, manastir Krušedol dobije riznicu – njena gradnja je počela prošlog avgusta povodom proslave velikog jubileja ovog manastira. Kada ona bude urađena, u Krušedol će biti vraćeno rizničko blago koje je prethodnih sedamdeset godina čuvano po drugim manastirima i muzejima, pa i bakrorezna ploča sa likovima članova porodice Branković, arhijerejska mitra Beogradske mitropolije od plave svile i bisera – ručni rad Kantakuzene Branković iz 1433. godine, ikona presvete Bogorodice Odigitrije iz polovine XVI veka rađena na lipovom drvetu, odežda i stvari kralja Milutina Nemanjića, relikvije vladike Arsenija Trećeg i Arsenija Četvrtog. Nova riznica sastojće se od dva dela: u jednom će biti predmeti vezani za manastir, a u drugom lične stvari kralja Milana, knjeginje Ljubice i drugih znamenitih ličnosti koje poživaju u krušedolskoj crkvi.

Fruškogorski manastiri su bili mesta kulture i pismenosti. Tu su bili Dositej Obradović, Lukijan Mušicki, Platon Atanacković, Nikanor Grujić, Ilarion Ruvarac, Laza Kostić, Đura Jakšić i drugi pisci. U Šištovcu, kod arhimandrita Lukijana Mušickog, Vuku Karadžiću su uz gusle pevali Filip Višnjic i Tešan Podrugović možda najlepše epske narodne pesme, a naučnici Pavle Josif Šafarik i Franja Miklošić su tu uradili važna istraživanja. Ilarion Ruvarac, jedan od naših najvažnijih istoričara, u Grgetegu je napisao svoja najpoznatija dela.

Za vreme Prvog srpskog ustanka, Fenek je bio veza između Vojvodine i Šumadije, a nakon poraza u njemu su boravili Karađorđe i još nekolicina vođa ustanka. U Prvom i Drugom svetskom ratu uništeni su Fenek, Bešenovo je potpuno uništeno i još uvek je ruševina, kao i Kuveždin. Odneti

su ikonostasi crkava osam manastira. Riznice i biblioteke su opljačkane. Manastirska imovina je prenetu u Zagreb, kao vlasništvo Nezavisne Države Hrvatske. Deo je odmah spasen zahvaljujući istoričarima umetnosti iz Zagreba, dr Vladimiru Tkalčiću i dr Ivanu Bahu, koji su organizovali prenošenje dragocenosti srpske crkve u zagrebački Muzej za umjetnost i obrt, tamo ih čuvali i posle rata vratili Patrijaršiji u Beogradu. U poratnoj Jugoslaviji nemali broj zadruga, zemljoradničkih domova i sličnih mesta sazidan je građevinskim materijalom uzetim iz manastirskih zidova.

Obnova fruškogorskih manastira počela je 1953. godine od crkve i konaka Novog Hopova. Od tada, neprestano se radi i istražuje, ali zbog neredovnog finansiranja u fruškogorskom kompleksu nijedan manastir nije sasvim obnovljen.

SONJA ĆIRIĆ